

УДК: 911.3 : 338.48

Дутчак С.В.

Ще один погляд на «туристику» як наукову систему

В статті розглянуто основні питання та поняття нового наукового напрямку – «туристика». Висвітлено власне бачення основних моментів теми. Систематизовано інформативні дані щодо формування «туристики» та її основних понять.

Ключові слова: «туристика», туризм, рекреація, інфраструктура, галузь.

Дутчак С.В. Еще один взгляд на «туристику» – как научную систему. В статье рассмотрены основные вопросы и понятия нового научного направления – «туристика». Отражено собственное видение основных моментов темы. Систематизированы информативные данные относительно формирования «туристики» и ее основных понятий.

Ключевые слова: «туристика», туризм, рекреация, инфраструктура, отрасль.

Dutchak S.V. Another look on «turistika» – as a scientific system. Basic questions and concepts of new scientific direction are considered in the article. Own vision of basic moments of theme is reflected. The informative evidence in relation to forming of «turistika» and its basic concepts are methodized too.

Keywords: «turistika», tourism, recreation, infrastructure, industry.

Постановка проблеми. Наукові дослідження у сфері туризму нині перебувають на стадії активного розвитку. Останнім часом формується понятійний апарат нової наукової системи, яка складається з прикладних наук про туризм, а також дисциплін щодо організації обслуговування туристів (рекреантів). Тому *метою* даної публікації є систематизація інформації щодо формування «туристики» та основних її понять.

Аналіз досліджень та висвітлення власного бачення основних моментів даної проблеми. Теорія функціонування туризму включає окремі, рівноцінно вагомі напрями, вирішенням яких займаються науковці різного фаху. Проводиться аналіз сучасного стану туризму в країнах Європи та світу загалом, вивчається їх досвід [1-6, 8-11, 14-21 та ін.]. Наукове пізнання у сфері туризму та рекреації відбувається паралельно на *трьох рівнях*: 1 рівень – *емпіричний* – іде нагромадження інформації про наявні умови та закономірності розвитку туризму; 2 рівень – *рівень теоретичних узагальнень* – визначення основного понятійного апарату, об'єкту та предмету дослідження, пояснення причин і можливих наслідків туристсько-рекреаційної діяльності; 3 рівень – *рекомендації впровадження теоретичних узагальнень*.

Практика туристичної та рекреаційної діяльності спонукала до формування ряду нових понять, таких як: “туристика”, “сфера туризму”, “соціалізація туризму”, “соціальний туризм”, “індустрія туризму”, “туристський ринок”, “туристський продукт”, “туристські ресурси”, “рекреаційні ресурси” та ін.

В кінці ХХ століття почав формуватися теоретичний каркас нової науки “туризмології” [16]. Вона інтегрувала філософський, соціологічний, економіко-соціальний, правовий, історичний та ін. аспекти туризму. Нині в системі наукових концепцій розвитку туризму значне місце посідає соціоніка, соціальна психологія як сфера людинознавчих дисциплін, що розкриває взаємозв'язок людини і суспільства.

Поряд із терміном “туризмологія” застосовується термін “туристика”. За змістом вони, загалом, означають нову наукову систему, яка охоплює два рівні [1]: перший - *теоретичний рівень* – це галузь загалом (її структура, ресурси,

міжгалузеві зв'язки, закономірності розвитку, а також територіальна організація, управління, економіка, тощо); другий - *виробничий рівень* – це туристський суб'єкт (туристичне підприємство) зокрема та особливості його функціонування (рис. 1).

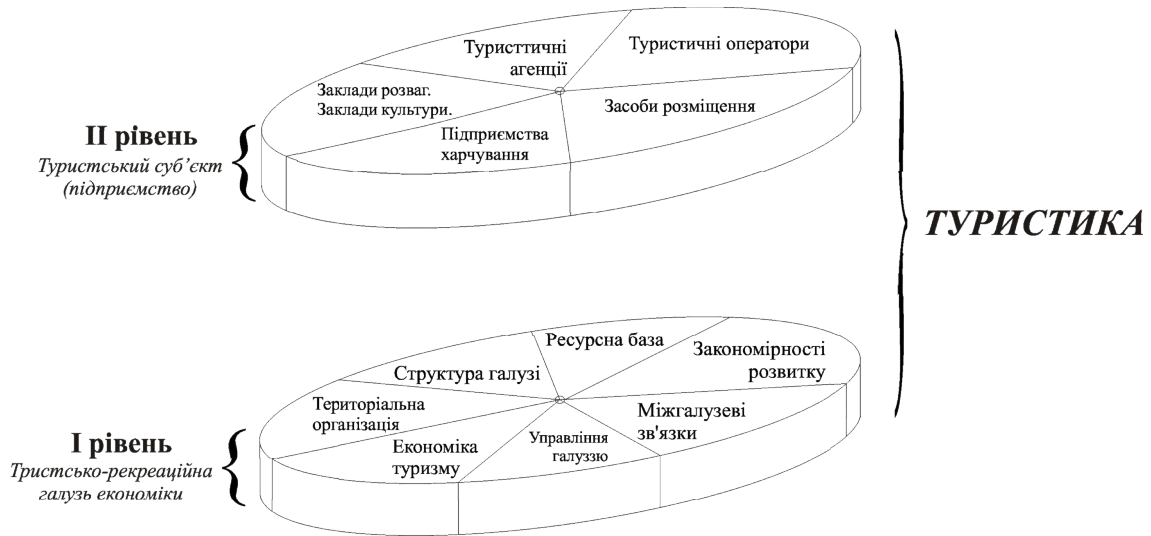

Рис. 1. Туризм як наукова система.

Під територіальною організацією туризму розуміємо спосіб об'єднання структурних одиниць, в результаті якого формується ієрархія туризму. Управління туризмом – це система відносин між суб'єктом управління (Держкомтуризм, обласне управління туризму, тощо) та об'єктом управління – туристичним підприємством. Економіка туризму розкриває систему відносин між виробником, посередником (продавцем) та споживачем турпродукту. Структура галузі – це частина теоретичного рівня туристики, що характеризує групи підприємств (первинні, вторинні, і т.д.), які утворюють туристську інфраструктуру – мережу туроператорів, турагенцій, готелів (чи ін. засобів розміщення), підприємств ресторанного сервісу, музеїв тощо, а також розкриває взаємовідносини та роль у виробництві турпродукту. Наукові дослідження даної роботи безпосередньо знаходиться в межах сектору “ресурсна база”.

Теоретичне вивчення ресурсної бази розвитку туризму, окремих сегментів туристсько-рекреаційної діяльності дає можливість встановити закономірності розвитку та міжгалузеві зв'язки.

З позиції господарського комплексу, означена галузь складається з трьох основних рівнозначно-важливих блоків-сегментів, без яких втрачається її сутнісний зміст (рис. 2).

Вирішальним блоком є ринок ресурсів, який створює передумови для розвитку галузі. Вони відповідно поділяються на природні туристсько-рекреаційні ресурси та ресурси антропогенного походження (історико-культурні) (рис. 3).

Туристсько-рекреаційна галузь виробляє специфічний продукт, який прийнято відносити до категорії “послуга”. Виробництво будь-якого продукту має свій технологічний шлях і орієнтується на свого споживача. Для того, щоб туристсько-рекреаційний ресурс був переведений в категорію продукт і проданий споживачу (туристу, рекреанту) як товар, повинні бути створені відповідні умови для його споживання. Отже, туристсько-рекреаційний ресурс за допомогою

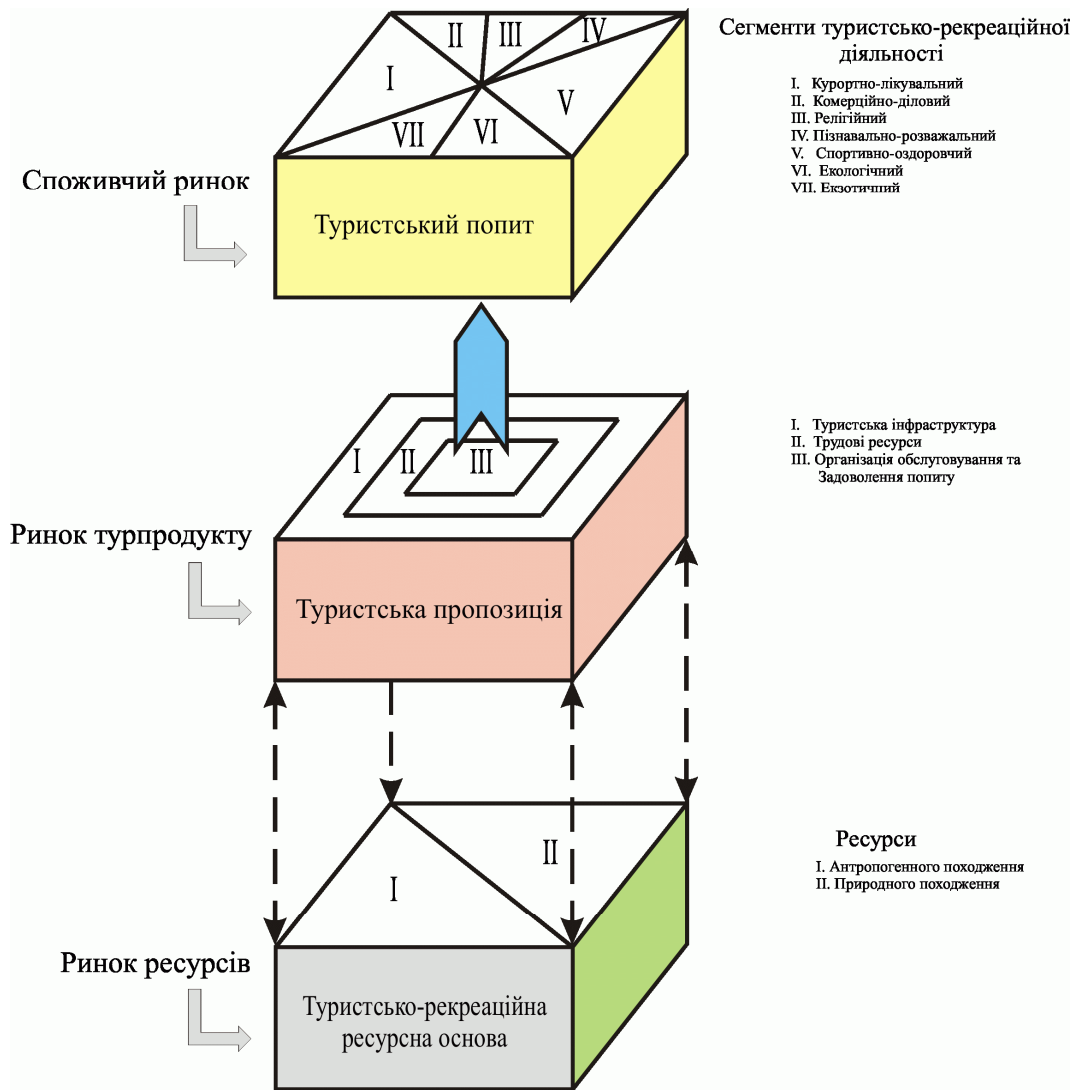

Рис. 2. Основні блоки туристсько-господарського комплексу.

відповідного набору інфраструктури (яка виступає, з одного боку, як антропогенний ресурс, що входить до турпродукту, а з іншого – як засіб виробництва турпродукту) і трудових ресурсів (які застосовують відповідний технологічний процес) переходить у готовий товар, який реалізується споживачу (рис. 3). Тому, наступним блоком виступає ринок турпродукту (рис. 2). До нього належить: *по-перше* туристична інфраструктура, яка складається із засобів виробництва турпродукту (готельне господарство, транспорт, підприємства харчування); *по-друге* - мережа туроператорів та турагентів, яка об'єднує в єдиний турпродукт (тур) продукцію попередніх та реалізує його.

Інфраструктура і трудові ресурси є основними складовими туристичної індустрії. Трудові ресурси, також мають свою специфіку. До них належать: менеджер турфірми, працівник готельного господарства, працівник підприємства харчування, інструкторські кадри, екскурсоводи, гіді, працівники транспорту, медперсонал (працівники санаторіїв, пансіонатів тощо), працівники управлінських структур, методисти, що планують та формують тури, маркетологи, соціологи

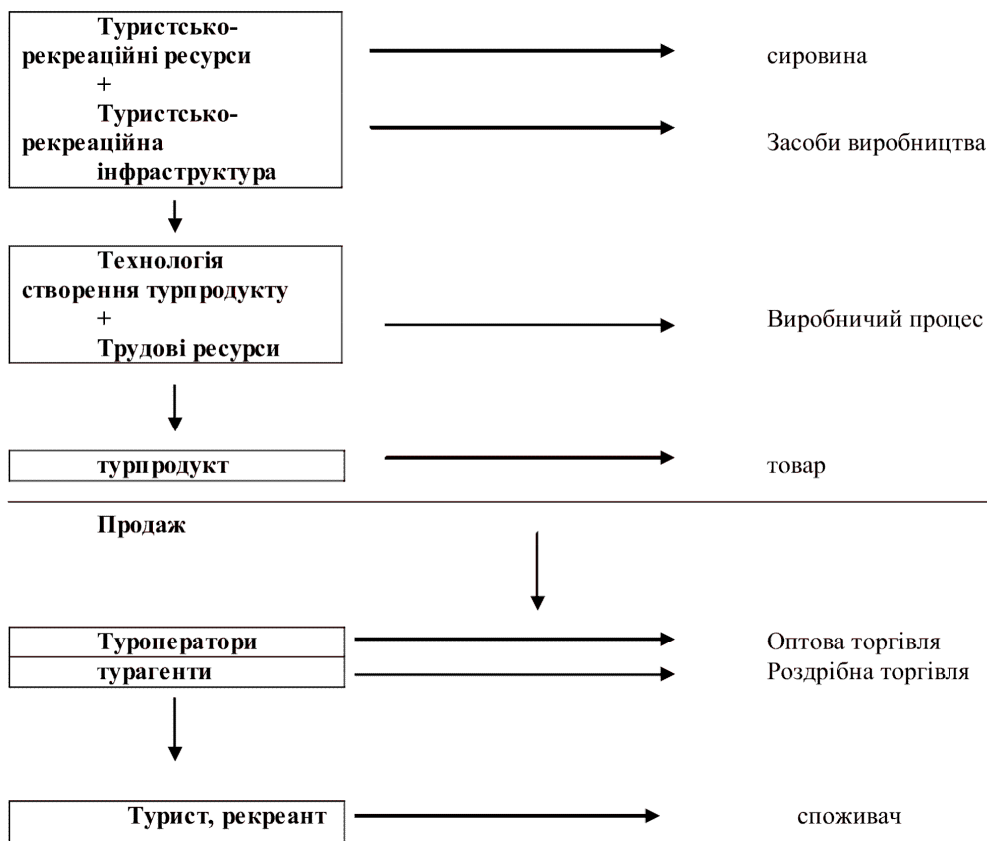

Рис. 3. Виробничий процес та реалізація турпродукту як товару.

та багато ін. Таким чином, трудові ресурси забезпечують виробничий процес створення турпродукту та його реалізацію.

Третім блоком є споживач (турист, рекреант), який формує свій ринок (ринок споживача) і відповідно виступає джерелом формування попиту на певний вид продукції (турпродукту)[7].

Отже, туризм та рекреація є складним соціально-економічним *явищем*, яке функціонує в межах системи “суспільство – навколишнє середовище” за умови *рівнодійних сил* з боку природних, антропогенних та соціальних чинників. *Природні чинники*: екологічно чисте, естетично привабливе, позитивно впливаюче на здоров’я людини навколишнє середовище. *Антропогенні чинники*: гармонійно вписана в навколишній ландшафт (пейзаж) інфраструктура, створені відповідні умови комфортного перебування людини поза межами свого постійного проживання. *Соціальні чинники*: потреба населення в туристсько-рекреаційній діяльності, та його фінансова можливість її реалізації Тому підхід до проблем дослідження ресурсної основи розвитку туризму та рекреації повинен ґрунтуватися на принципах системності та комплексності.

На початку становлення сфери відпочинку, як окремого господарського комплексу, в наукових колах було прийнято використовувати термін «рекреаційний» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо) Нині назріла потреба вживати комплексний термін, поєднуючи різні сторони діяльності в межах одного господарського комплексу. Тому в наш час доцільно використовувати термін «туристсько-рекреаційний», підкреслюючи цим новий підхід до сучасних потреб

(вимог) цього виду господарської діяльності, не змінюючи сутнісне наповнення понять, запропонованих попередніми дослідниками. До *туристсько-рекреаційних ресурсів* належать (Н.Ф. Реймерс використовував термін «рекреаційний» [17]) «частина природних та культурно-історичних ресурсів, що виступають засобом підтримки та відновлення працездатності і здоров'я людей, які на даній фазі розвитку суспільства придатні для використання та надання туристських послуг». Ті ресурси, які на сьогоднішній день використовуються, а також ті, які через ряд об'єктивних соціально-економічних причин не доступні, але можуть бути використані за певних умов, формують поняття «туристсько-рекреаційний потенціал» території. «Рекреаційний потенціал – це один з показників природно-ресурсного потенціалу, ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку» [17]. *Туристсько-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють*. Рекреаційний потенціал, як природну складову та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, окремі природні чи антропогенні туристичні об'єкти відвідування – музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли, тощо. Наприклад, для спортивно-оздоровчих видів туризму, туристсько-рекреаційні ресурси є єдиним особливим поняттям – природна складова виступає, як рекреаційний ресурс і як туристський. З іншого боку – інфраструктура в місцях розташування рекреаційних ресурсів (мінеральних вод, особливо комфортних кліматичних територій) є свого роду туристським ресурсом, або виробничими потужностями у сфері туризму та рекреації.

Описавши та систематизувавши інформацію про певну категорію об'єктів (явищ), дослідник (суб'єкт дослідження) цим самим переводить їх з категорії «потенціал» в категорію «ресурс». Але для того, щоб ресурс був поданий туристу (рекреанту) як товар (турпродукт), необхідно створити певні умови для його споживання («споживання» відбувається в момент його фактичного виробництва). Коли турист купує туристичну путівку (ваучер), він тільки оплачує право на отримання турпродукту – екскурсії, проживання в готелі, транспортні послуги тощо. Для залучення туристсько-рекреаційного ресурсу у виробництво турпродукту, потрібно створити відповідну інфраструктуру, виробити специфічне туристське спорядження, виконати певну методичну роботу стосовно технології розробки турів, ув'язуючи природну та антропогенну складову в єдине ціле.

Надзвичайно різноманітний спектр туристсько-рекреаційної діяльності викликає необхідність систематизації та класифікації всіх її сучасних видів і форм. Між поняттями «туризм» та «туристсько-рекреаційна діяльність» (ТРД), на нашу думку, доцільно поставити знак рівності, оскільки сутнісне наповнення їх практично аналогічне. Але *термін “туристсько-рекреаційна діяльність” розкриває відразу дві сторони одного явища і в такому словосполученні вони доповнюють інформаційний зміст даного процесу*. Зокрема, туризм - це елемент відпочинку, форма відпочинку, а тому й оздоровлення організму людини; «рекреація» в перекладі з латинської - це відпочинок, оздоровлення, відновлення фізичних та психологічних сил [21]. Отже, туристсько-рекреаційну діяльність доцільно розглядати в двох, не роздільних між собою, аспектах: і як діяльність підприємств, які належать до туристичної галузі та виступають засобом виробництва турпродукту; і як діяльність туриста (рекреанта), спрямовану на задоволення своєї потреби у відпочинку, оздоровленні, лікуванні,

пізнанні, та ін. у вільний час. Поняття “турист” та “рекреант”, на наш погляд, є рівнозначними, а їх застосування зумовлене конкретною ситуацією і доцільним у кожному конкретному випадку, для того щоб підкреслити особливість діяльності людини. Наприклад, людина відпочиває в пансіонаті, то її скоріше слід називати “рекреантом”, а її діяльність – рекреаційною. Але ж категорія “турист” теж передбачає використання засобів розміщення, підприємств харчування і найголовніше – людина покидає своє постійне місце проживання на деякий час. З іншого боку, людей, які подорожують, переїжджаючи з місця на місце (організовано чи самостійно) краще називати туристами. Але ж подорож – це також відпочинок. Вони також отримують певні позитивні емоції, а отже відновлюють свою життєву енергію, оздоровлюються, тому тут також присутній елемент рекреації.

1. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 176 с.
2. Добрускин Э.В. Социально-экономические аспекты рекреационной деятельности // Географические аспекты исследований рекреационных систем. – М.: МФ ГО СССР, 1979. – С. 58-63.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К., 2001. – С. 89-95.
4. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм як регулюючий чинник урбанізації // Фізична географія і геоморфологія. – К.: Обрії, 2001. – № 40. – С.47-52.
5. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти // Регіональні екологічні та геоекологічні проблеми: Зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 45-50.
6. Дроздов А.В. Экотуризм: определения, признаки, формы // Актуальные проблемы туризма – 99. Перспективы развития туризма в южном Подмосковье. Сб. докладов и тезисов сообщений науч.-практ. конф. 27 апреля 1999 года. – М., 1999. – С. 32-41.
7. Дутчак С.В., Дутчак М.В. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області // Туристсько-краєзнавчі дослідження. – Вип. 2. – К.: Кармаліта, 1999. – С. 123-136.
8. Экопросвещение и экотуризм: опыт и проблемы (сборник материалов).– М.: Эколого-просветительский центр «Заповедники», 1999. – 128 с.
9. Эльдаров Э.М. Тенденции и перспективы развития экономико-географического аспекта рекреологии // География и природные ресурсы. – 1990. – №1. – С. 13-20.
10. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізм реалізації). – Чернівці: Прут, 1995. – 120 с.
11. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика: Избранные труды. В 5-ти т. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 987 с.
12. Крачило М.П. Географія туризму. – К.: Вища шк., 1987. – 208 с.
13. Любіцева О.О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні // Економічна та соціальна географія: Наук. збірник. – К., 2002. – Вип. 53. – С.189-196.
14. Любіцева О.О. Географія туризму: зміна парадигм // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту. Серія: Географія. – 2002 – Вип. 3. – С. 12-17.
15. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
16. Пазенок В.С. “Туризмологія”: методологія формування теоретичних засад // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія. Мат. Між нар. наук.-практ. конф. Київ, 18 –20 жовтня 1999 р. – К.: КІТЕП, 1999. – С. 9-11.
17. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
18. Сапрунова В.Б. Туризм: эволюция, структура, маркетинг. – М.: Ось-89, 1997. – 160 с.
19. Сокол Т.Г. Основы туризмознания. – К.: Редлайн, 1999. – 77 с.
20. Филипович Л.С. Эволюция представлений о рекреационных ресурсах и рекреационном ресурсопользованием // Рекреационные ресурсы СССР. – М., 1990. – С. 8-16.
21. Филипович Л.С. Подходы к определению понятия «рекреационные ресурсы» // Рекреационные ресурсы СССР. – М., 1990. – С. 5-8.
22. Яковенко І.М. Інтегративно-географічний підхід в опрацюванні регіональної концепції розвитку рекреаційного природокористування // УГЖ. – 2002– № 3. – С. 56-62.